

VARÓNE TOMORI VIOLA

Buday György balladás élete és művészete

Élet és művészet egysége — ez minden igaz művészpálya tanulsága. Buday György életét mintha fába metszette volna a sors e tétel bizonyítására. Fafaragó székely ősök éles bicskájával, kemény fába, hogy szépen jöjjenek ki a fehér és fekete éles — kegyetlen és egyben ragyogó — ellentétei. A fafaragás ősi technikája találkozik itt balladai stílussal és mondandóval, de mindez korántsem nehezedik életére valami misztikus ömenként, hanem tudatos sors- és hivatásvállalás nála, amint ezt szóban is nemegyszer megfogalmazta.

Amikor az archeológia tudós professzorának fiaként Szegedre plántálódik, a fiatal egyetemistát nem a táj bűvöli el, s nem olvad bele rangjából kortársainak életébe, kik a diákbálok pezsgős szédületében vagy legjobb esetben tiszai sportokon vezették le energiájukat, hanem az ellentéteket veszi észre a gazdag alföldi metropolis és a környező tanyavilág nyomora közt. Akkor még Móra Ferenc betűbe vésett tanyai rajzai nem voltak országsszerte kedveltek, de még ismertek is alig, saját pátriájában is. Buday megdöbbenően fedezi fel magának a cseppet sem romantikus nyomort, s fiatal lelkével még jobban háborog, és végtelenül magányos:

*Gyűvök a hegyről lefelé,
Mégsem mondjátok: gyere bé,
Mert én olyan árva vagyok,
Nem közétek való vagyok.*

Az első években ez a kedvenc dala fejezte ki legcsengőbben a Tisza-partot magánosan rozó lélek érzéseit, így tanulja meg a nép nyelvét segítségül hívni érzéseinek kifejezésére.

Népdal, a Tiszába hömpölygő Maroshoz zárandokoló séták, a tisztelt, immáron bölcs öreg Móra Ferenc és az akkor már az egyéni és a népsors kérdéseibe belezavarodott Juhász Gyula, ez a lelki rokonsága. Mindez a parti füzesekben velejáró rajztömb ceruza- meg tusrajzaiban kap először fehér-fekete megfogalmazást. A göcsörtös fűzfatestekből formál magának emberi alakokat, testvéreket. Még az a néhány velesodródott barát is visszatér Erdélybe, aki kezdetben segít a szociális ellentétek élményét szavakká, bontakozó ideológiává formálni (Jancsó Béla, Jancsó Elemér).

Lassan azonban megindul körötte, mint kristályosító idegen test körül a kiválasztódás az egyetem nagy ifjúsági tengeréből. Bajtársi egyesületekből válnak le arra alkalmas elemek, s ő kezdetben ezeket az ifjakat fúrja-faragja szeretettel, de szigorúan, mint később a fát, míg sikerül neki az üres magyarkodás helyett nyitott szemmel látó, új utakon tapogatózó ifjúságot maga köré tömörítenie. Ady Endre, Szabó Dezső, Móricz Zsigmond könyvei a vésők, majd egyre tudatosabban József Attila költészete és sorsa lendíti őket — hisz ugyanazon egyetemen hadakoznak, ahol Horgler Antal még mindig az ösztöndíjak felett döntő hatalom. Azonban voltak már mellette Szent-Györgyi Albertek, Várkonyi Hildebrandok és Sík Sándorok. A két utóbbi katolikus pap létére is támogatta a kis diákcapatot, mely a református Bethlen Gábor Körben talált gazdára.

A baráti kör programját tudatosan Buday György fogalmazta meg egyre harciasabb szociális tartalommal, bár eleinte némi „narodnyik“ ízzel. Érdekesen tudta már akkor, első londoni útja után, az angol ifjúság népbárát törekvéseit helyi formába, a „tanyai agrár settlement“-mozgalomba átlátni. Ez már olyan tágabb keret volt, melybe vallási különbség nélkül mindenkit bele lehetett vonni, sajnós, hivatalos szervezeti formát az egyre forradalmibb kis diákcsoport soha nem remélhetett. No de Buday György volt olyan jó diplomata, hogy ezt soha nem is erőltette. Egyre erősödött a kis csapat, különösen amikor Radnóti Miklós is közénk került.

A szociális kérdések egyre izzóbb megfogalmazása kezdettől fogva művészi köntöst öltött. Fotokiállítás, ahol megdöbbenő képek párhuzamba állították a zsíros város elősdiijeinek luxusát a tanyai parasztság anyagi és egészségügyi elhagyatottságával, előadóestek, ahol többek közt Tamási Áron először olvasta fel gyöngyszem-novelláját, a *Rendes feltámadást* (a katolikus sajtóban felháborodást kavart vele).

Közben nevelt mindannyiunkat, s küszködtünk közösen az útkereséssel. Így sodródtunk egyre jobban a közvetlen romantikus segítségen túl a bajok mélyebb feltárása felé. A társaság sajátos összetételéből adódott, hogy ez főleg művészi síkon történt. Néprajzi gyűjtéseink kicsi ekszerszerű Benjáminka, a *Szegedi Kis Kalendárium* évenként más tájak népdalait hozta parányi oldalain, Buday György egyre szebb rajzaival illusztrálva, s immár ez a dal csendült ki belőlük akkori élete mottójaként:

*A szegedi halastó, halastó,
Beleestem kocistú-lovastú
En istenem ki húz ki
Magsajnál-e ingömet valaki.*

A kalendárium szerencsére jó pénzt hozott, ügyes, apró, tetszetős formájával, pedig ne feledjük, hogy nemcsak hivatalos körökben, hanem még az egyetemi aranyifjúság között is sokan „kultúrbolevistának“ tartották akkor Bartókékat, s ez abban az időben veszedelmes bélyeg volt. Buday György maga is egyre inkább művésszé érett, s amit eleinte eleven szóval vésett egyéni koponyákba, egyre inkább milliókhoz szóló fehér-feketével véste fametszetekbe.

Egy-két avantgardista próbálkozás után a művészi kifejezés terén is kitűnő érzékkel találta meg a korszerű és közérthető formát. Mert mindig ez volt az álma: a kollektív műfaj. Erről szoltak a korszerű grafikát ismertető cikkei, meghívott előadókkal rendezett vetítettképes estélyeink, s ennek jegyében jelentek meg újabb kiadványaink is. Egy egész sorozat, melynek homlokára büszkén véste fel Buday: *A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma*. Mert haladó szellemű kiadványokra kiadó nem volt, hát maga teremtett egy valójában nem is létezőt...

Kiadványaink egyre szebbek, mutatósabbak lettek, s lassan az illusztráló fametszetek önálló, művészi megrendeléseket is teremttek.

Ekkor született a *Boldogasszony Búcsúja* fametszet-sorozat (1931), mely szinte haláltáncszerűen jelentett búcsúzót attól a füledt alföldi, népi vallásosságtól, mely poros utakon napokon át hajtotta a fáradt parasztokat, hogy keresztjeik köré csoportosulva eljussanak végre *valahová*. A szép gótikus Alsóvárosi templom fehér fala előtt hajtották meg fejüket a kimerült zarándok-csoportok, s mivel rendszerint csak késő éjszaka érkeztek meg, csupán beköszöntek az ajtón a hűvös hajó végén kivilágított oltár felé: „Jó éjszakát, Szűz Mária!“ Igen, ettől az életformától bú-

Buday
György
népmese-
illusztrációja

csúznia kellett az alföldi népek éppúgy, mint ahogy számunkra is tarthatatlanná vált a régi életforma. És búcsúznia kellett Budaynak is ettől a világtól.

A Boldogasszony-sorozat egyben kiindulás is lett. A népi tömegeket mozgató kicsi metszeteken jelentkezett először a balladai stílus. Jött néhány szép, elismerő kritika, s egy-két megrendelés. Amikor az Arany-balladák illusztrációjának erdélyi sikeréről (az Erdélyi Szépművészek Céh 1933-as kiadásában) megérkezett a hír, hogyan rohant az örömtől részegen a Maros-torkolathoz! Beszélni sem tudott, csak a folyó hullámaint akarta hallani.

A diákos „vagánykodás“ a nem létező kiadóval többé nem ment, a valódi kiadókkal pedig bonyolult, nehéz volt a viaskodás. Szerencsére egy-két kiadvány létrejötténél nagystílusú segédkezett a híres gyomai Kner-nyomda, s így megszülehetett Ortutay Gyula *Nyíri és rétközi parasztmesék* (1935) című kötete és a *Book of ballads* (1934). Ezekről s a Budapesten megjelent *Székely Népballadák* (1935) fametszeteiről külön-külön kell írni, mert bennük már az érett művész Buday György lép elé.

A népmese gyűjtemény fametszetű illusztrációi már nem is illusztrációk, hanem méltó fehér-fekete újrafogalmazásai a mesélő nép mondanivalóinak. Míg a komoly szakemberré vált barát, Ortutay Gyula a mesék anyagát tudományos pontossággal gyűjtötte be, Buday György a mondanivalót úgy veste fába, mint ahogy Bartók formált korszerű zenét a régi dallamkincsből. Ezekben a meseillusztrációkban az anyag keménysége hozza magával a szükséges stilizálást, amin a népmese generációkon át szájról szájra szállva átesik. Modernizálódott ősi technika találkozik itt az ismét időszerűvé vált népmesével. Egyéniség és közösség, hagyomány és korszerűség, naivság és mesteri rafinéria szövődik egybe a szerencsés házasságban: mese-illusztráció és népmese.

A súlyosodó időkkel együtt súlyosodik a mondanivaló, s így jön létre a *Székely Népballadák* kötete, máig legszebb ünnepi köntöse ennek az erdélyi közkincsnek. Hogy ez a mondaanyag hogyan vált a nagyvilág kincsévé, azt szépen fogalmazza meg Ortutay Gyula bevezetője, a balladák örök emberi mondanivalóját pedig nemzetközi nyelven fogalmazza meg Buday. Eszközei puritánok, balladákhoz méltóak: fehér és fekete éles ellentéte, melyeket nem mos el szürke satírozással, mint a műfaj más képviselői, csak finom érzékenységgel mesterien adagol. Foltjait nem oldja fel, hanem mesterien formálja. A balladák stílusa válik legsajátosabb kifejezési formájává. Életében is kísérti a balladai sors. Sorsának kanyarodói éppoly merészek és buktatókkal terhesek, mint a székely táj kanyargós hegyi útjai.

Megkapja a művészeknek kijáró hagyományos olasz ösztöndíjat. Néhány nagy metszet is születik itt (s barátsága Gy. Szabó Bélával). Az egyik, a *Torso*, azt mondja el, mit jelent neki az olasz táj, ahol a Forum Romanum évezredes romjai közt a legelevenebb mai olasz élet szépségeit élvezi, lenge női alakokat és modern olasz muzsikát (czt a metszetet Radnóti Miklós *Hispania, hispania*, című verséhez szánta illusztrációnak). Legnagyobb méretű metszete — az *Annunziazione Umana* — két női feje közül a baloldalt megjelenő komoly alak azonban már az élet és a művészi hivatás terheit vállaló művész eleven lelkiismereteként magaslik fel az életörömmel csábító kedves alak fölé.

Olaszországból való visszatérése után annál keservesebb a meg nem értés, a kilátástalanság. Otthon egyre lehetetlenebb a szabad művészet, vágyai London felé sodorják, ahonnan az első diákkori tanulmányút emlékeként szabadabb szellem, de egyúttal a skót balladák fegyelmezettsége és embersége integet feléje. Jellemző akkori mottója, egy angol gyermekvers:

*Up and down — up and down,
this is the way to London town, to London town.*

Csakhogy Budayt nem egy kellemes emberi térd lovagoltatta a versike ritmúsára, hanem a történelem egyre vadabbul nekizúduló vihara rázta körülötte a világot. Idegen nyelvű kiadványok illusztrációival egyengeti, vési, vágja magának az utat. Hiszen pénze, összeköttetései nincsenek, csak imitt-amott egy-egy műértő, alkalmilag felmelegedő barátság lendít rajta egyet-egyét. Így születik meg a *Book of ballads*, amely legszebb ballada-illusztrációit rövid angol kíséző szöveggel fűzi össze — ezt szánja művészi útlevélnék, majd egy német nyelvű magyar novelláskötet, mely e világnyelven olvasókhöz viszi el szép lírai illusztrációit, köztük egyik legszebb kis metszetét, Móricz Zsigmond *Barbárok* című novellájának tömör, zömök, konok, magába gömbölyödő pásztorfiguráját. Végül *Az ember tragédiája* svéd nyelvű kiadásához készít csodálatos illusztrációkat. Mindegyik — mint egy-egy ékszer — kicsiségében tömör érték. Volt mit tömörítsen Buday György, hiszen a

szegedi szabadtéri játékok első rendezőjének, Hont Ferencnek merész újításához ő készítette éveken át a háttér vetített díszleteit. Éveken át ért, higgadt tehát az anyag, amíg ötvös-finomságúvá nem csiszolódott.

A *Walpurgis-éj* illusztrációjával első díjat nyer egy nemzetközi Goethe-pályázaton, s így sikerül újabb ösztöndíjjal Londonba jutnia. Kijutott hát, mielőtt még elszabadult volna a pokol, de ez sem mentette meg, sőt ekkor vált számára eleven balladává az élet. A műértő angolok közt csakhamar a „the most charming Hungarian” lesz, már 1939-ben tagjává választja az Angol Királyi Réz- és Fámetsző Társaság, s azóta a művészi rangot jelentő Royal Etcher (R. E.) ott áll a neve után. Bár nemzetközi sikereket ér el, nem tud és nem is akar lélekben elszakadni az otthoni eseményektől, és a londoni rádióban védőbeszédet tart a magyar nép érdekében, melyben megmagyarázni próbálja a külföldinek, hogy a magyar nép nem felelős azokért az eseményekért, melyeket a német hatalom terrorja kényszerít rá. Válaszul megvonják tőle a magyar állampolgárságot, és nem térhet vissza hazájába. Szerencsére nemcsak okos, hanem erős lélek is, bírja a küzdelmet. Az angoloknak van idejük és pénzük, hogy elég nyugalmat vásároljanak maguknak még a világháború alatt is ahhoz, hogy művészetet tudjanak élvezni. Az óvóhelyen készíti el az egyik legelölkelőbb lap, a *Times Literary Supplement* számára *Britannia 1940—41* című metszetét: szép női arc a harcos humanizmus öntudatos megtestesítője a történelem vihara felett.

Közben szép angol könyvek köntösét készítgeti, sokat illusztrál. A világháború végén új remények, új vállalkozások. Első hazatérése a felszabadult hazába, Károlyi Mihályékkal együtt, de a szándék ez: megtartani a kint szerzett pozíciót s a lerongyolódott ország fiatalságának távlatokat feltáró diáktothont teremteni egy londoni magyar intézetben. Az intézet létrejön, ő lesz a vezetője.

Fiatalság-melengető, közösségteremtő erői újra felélednek, s boldogan tervez, szervez.

A hontalanság azonban egyre inkább kínozza. Csodálatos metszetekben vezeti le minden keserű lelki élményét. A legnagyobb szerűbb mindegyik közt az *Athéni Timon* tragédiáját kifejező arcképsorozat. Egy amerikai cég jóelőre felkészül a Shakespeare-évfordulóra, s olyan sorozatot hoz ki, melyben minden egyes drámát más és más világhírű művésszel illusztráltat. Így esik a választás Buday Györgyre is. Az *Athéni Timon*-kötet illusztrálásából ismét olyan metszet-sorozat születik, amelyben társszerzőként fámetszetekben mondja el a tragédia szövegét. A tíz képből álló sorozat önállóan is megállja a helyét. A Buday Györgynél szokatlan, nagyméretű metszetek a tragédia hősenek tíz arcát mutatják be. Az első babérkoszorús arc adakozó jóságtól és örömtől sugárzik. A tapasztalatok súlya alatt lassan válik elgondolkozóvá, megdöbben, csalódi, magába roskad, végül csak roncs marad, melyről már régen lekopott a babérkoszorú, csak homlokának merész görbületei jelzik egyre zavarosabb örvénnyel, de mégis állandó azonossággal, hogy ami ott bent zajlik, az egy egyedí, egyszeri és mégis változó emberi lélek vívódása. Végül lehull a maszkká merevedett, halott egyéni csonk, s kivillan újra a művészet örök köntösébe öltözött, halhatatlan hős, az eleven shakespeare-i figura diadalmas arca. Tragikus és felemelő, megtisztító és megrázó. Erdemes a kedvéért újraolvasni a tragédiát — ráeszmélünk, hogy milyen korszerű figurát rajzolt meg benne *mindkét* művész.

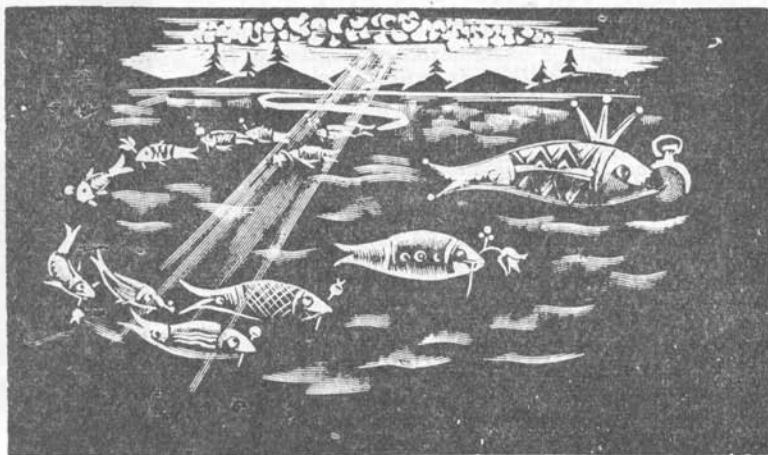
Gazdag és sokszínű termése, melyek közül a legjelentősebb *The Vigil of Venus 20* című szép metszete és a *Cries of London* önálló sorozata, mely London népének izes-színes múltját és jelenét érdekes képkivágásokban eleveníti meg. Közben

a régi *Szegedi Kis Kalendárium* utóadaként a Londonban megjelentetett *G.B.'s little Book* sorozat kedvence lett az angol közönségnek, s Buday György nemes patriotizmusára jellemző, hogy közülük nem egyben a magyar karácsonyi népszokásokat is megismerteti a műértő és kuriózumkedvelő angolokkal. Szóhoz jutnak természetesen a helyzetnek megfelelő angol kedvencek, a kutya- és macska-témájú szó-lásmondások a hozzájuk készített rajzokkal. Ez a sorozat 1956-ig állandóan megjelenik.

Jött a balladai fordulat, amikor az örökké közösségi életet teremtő és szerető művész kényszerű magányában testileg-lelkileg összeomlik... London legerősebb előkelőbb művésznegyedéből, a Rozetti-stúdióból kórházba kerül. Szanatóriumi szomorú évek, lelki összeroppanás és a javulás éveiben újabb tragédia: szemzár. Nem tudja kinyitni a szemét, hogy félig betegen is bár dolgozhatna. És ha zenét lehet is belső hallás és tudás alapján süketen komponálni, képzőművészetet csinálni szem nélkül, sajnos, már nem. Különösen nem apró éles foltokból sajátosan összevillanó fametszeteket.

Nem is lehet tudni, mi tett nagyobb csodát: a tudomány, a türelmes betegápolás, a hazuról odalátogató orvos nővér, a kitűnő orvos vagy maga a hihetetlenül erős emberi lélek, de lassan enyhült a baj. Ma már óvatosan, de állandóan dolgozik. A szanatórium udvarán külön neki rendeztek be műtermet, nemzetközi kiállításokra kérik fel. Közben a Pinguin klasszikus-sorozat portréit készíti rendre az ifjúkor kedvenc Swiftjétől a klasszikussá vált modern Joyce-ig. Egyébként a szerencsére javuló munkatempó eredménye, hogy a külföldön megjelenő idegen nyelvű magyar irodalmi szemelvények borítólapjait újabban egyre sűrűbben az ő keze ékesíti, s teszi így kívánatosná a külföldi vásárló számára a világnyelvekre fordított magyar irodalmi remekeket. Lassan kialakult, sajátos műfajává vált a fametszetű portré; ezek között egy újabb Ady-arckép is visszakanyarítja a művész téma-érdeklődését ifjúkorának eszményeihez.

Két szép reprezentatív magyarországi kiállítás után most végre egy nagy kötet készül műveiből, hogy az egész világon megbecsült művészt végre a mi közönségünk is megismerhesse.

Buday György népmese-illusztrációja